

Høgskulen
på Vestlandet

BACHELOROPPGAVE

Fremstilling av seksuell orientering i samfunnsfag –
en lærebokanalyse

*An analysis of the portrayal of sexual orientation in
social studies textbooks*

106 Miriam Torillsdatter Harbo

PE369

Fakultet for lærerutdanning, kultur og idrett
Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag
Grunnskolelærerutdanning 1-7, deltid

Veileder: Oddmund Løkensgard Hoel

Antall ord: 7664

10. mai 2019

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 10.

Sammendrag

Alle mennesker har en seksuell orientering. At det finnes variasjoner innenfor seksuell orientering er like selvfølgelig, og den utgjør en del av vår identitet. Kunnskapsløftet sier at elevene i løpet av utdanningsløpet skal utvikle identitet, forstå seg selv som individ, som en del av et stort og komplekst hele, og som en likeverdig samfunnsborger i et samfunn preget av mangfold. Dette blir ulikt beskrevet i flere deler av Kunnskapsløftet, og er å forstå som en viktig del i barns utvikling av både selvfølelse og selvverd. Målet for denne studien er å finne ut hvorvidt variasjon i seksuell orientering blir belyst i et utvalg lærebøker, i tråd med hvordan det vektlegges i Kunnskapsløftet og hva stortinget ved barne- og likestillingsdepartementet, har nedtegnet i likestillingslova anno 2017. Funnene er et resultat av en kvalitativ lærebokanalyse, og viser at lærebøkene i ulik grad fremstiller mangfoldet som er representert i samfunnet, der heteronormativitet synes gjeldende.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning.....	5
1.1 Bakgrunn og mål for studien	5
1.2 Problemstilling.....	6
1.2.1 Avgrensing	7
2.0 Metode	8
2.1 Lærebokanalyse.....	8
2.1.2 Bildeanalyse.....	9
2.2 Kildeutvalg og representativitet	9
3.0 Teori.....	10
3.1 Begrepsavklaring	10
3.2 Kunnskapsløftet.....	10
3.3 Lover og forskning	11
3.4 Elevboka som læremiddel	12
4.0 Presentasjon av funn.....	13
4.1 Lærebokanalyse av <i>Midgard 6</i>	13
4.2.1 Språk, innhold og struktur	13
4.2.2 Bildeanalyse.....	15
4.2.4 Elevoppgaver	15
4.2 Lærebokanalyse av <i>Gaia 7</i>	16
4.3.1 Språk, innhold og struktur	16
4.3.2 Bildeanalyse.....	17
4.3.4 Elevoppgaver	17
4.3 Lærebokanalyse av <i>Globus 7</i>	18
4.1.1 Språk, innhold og struktur	18
4.1.2 Bildeanalyse.....	19
4.1.4 Elevoppgaver	19
5.0 Drøfting av funn.....	21
5.1 Mangfoldets plass i lærebøkene	21
5.2 Variasjoner i seksuell orientering – likestilling og diskriminering	22
5.3 Lærebøkene – en garanti for kunnskap?.....	24
6.0 Konklusjon	25
Referanser	26

Figurliste

Figur 1: Forsiden til Aschehougs *Midgard 6*

Figur 2: Forsiden til Gyldendals *Gaia 7*

Figur 3: Forsiden til Cappelens *Globus 7*

1.0 Innledning

Alle mennesker har en seksuell tilhørighet. Vi sier gjerne at vi har en seksuell orientering, som er begrepet vi møter på i læreplanens kompetansemål for samfunnsfag etter 7. trinn. Seksualitet og identitet er også knyttet sammen, og i Kunnskapsløftet blir ordet identitet nevnt i samme ordelag som respekt, anerkjennelse, menneskeverd, tilhørighet og toleranse. I den generelle delen av læreplanverket (Det integrerte mennesket) står det følgende: «Sluttmålet for opplæringa er å eggje den einskilde til å realisere seg sjølv på måtar som kjem fellesskapet til gode - å fostre til menneskelegdom for eit samfunn i utvikling» (Utdanningsdirektoratet, 2013).

Identitet er ikke medfødt, men er påvirkelig og forandrer seg i en livslang prosess (Hart, 2016, s. 36). Både indre og ytre forhold er med på å forme oss som mennesker, og identiteten vår handler derfor om hvem vi er alene, og i forhold til andre (Dalgaard, 2016, ss. 12-13). I likhet med identitet, er seksualitet noe foranderlig, og formes i relasjon til andre (Røthing & Svendsen, 2009, s. 49). Barn og unge er på søken etter sin identitet og kan være famlende og sårbare i skolealder. Derfor er det særlig viktig at undervisningen som knyttes til variasjoner i seksuell orientering rommer respekt for mangfold og legger vekt på at alle mennesker, uavhengig av seksuell orientering, er like mye verdt.

1.1 Bakgrunn og mål for studien

I løpet av min tid som elev ble variasjoner i seksuell orientering (samliv og familie) svært ulikt belyst, og i verste fall utelukket fra undervisningen. I møte med samfunnsfag som student, tredje året i grunnskolelærerutdanningen, var heller ikke dette et tema vi var innom. I mine praksisperioder, og som ansatt i skolen, har jeg observert at lærere velger bort temaet, eller tar en rask og veldig formell gjennomgang. I det samfunnet vi lever i i dag, der variasjoner innen kultur og ulike levesett blir representert via elevmangfoldet i klasserommet, er det en høyst aktuell tematikk i skolen. Seksuell orientering og familiekonstellasjoner er noe barn og unge selv virker å være opptatt av og forholdsvis åpne om, men dette gjelder ikke alle. I skolen møter både lærere og elever religiøse overbevisninger og fordommer, forankret i den norske kulturen så vel som i andre. Jeg mener å tro at temaet jeg har fokus på er aktuelt i det felleskulturelle samfunnet Norge representerer, og at skolen har et særlig ansvar for å snakke om variasjoner i seksuell orientering. §1 i lov om likestilling og diskriminering utdyper at likestilling i samfunnet er et mål, og at diskriminering, som legger seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk til grunn, skal forhindres. Likestilling presiseres med likeverd, like muligheter og like rettigheter (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2017). Kunnskapsløftet gir skolen et særskilt ansvar for å legge til rette for at barn og unge skal bli deltakende samfunnsborgere, med respekt og toleranse for det menneskelige mangfoldet i verden. For at skolen skal lykkes i dette

er det vesentlig at undervisningen, som omhandler variasjoner i seksuell orientering, faktisk viser til variasjoner og evner å uttrykke at alle mennesker har like stor verdi.

De aller fleste skoler forholder seg til lærebøker. På tross av friheten til å benytte seg av andre kilder og annet læringsmateriell, er lærebøker fortsatt primærkilden i samfunnsfag på mellomtrinnet. Ifølge arbeidsnotatet, som er basert på en undersøkelse av NIFU, bruker 77% av lærere på 5. - 7. trinn enten *Midgard* (45%), *Gaia* (24%) eller *Globus* (8%) (Waagene & Gjerustad, 2015). Siden lærebøkene benyttes i så stor grad, og i sin rolle skal garantere for kunnskap, er det også viktig at de er av god kvalitet. Denne studien vil derfor belyse temaet variasjon i seksuell orientering (og samliv og familie) i lærebøker for samfunnsfag for mellomtrinnet (5. - 7. trinn). Ett av hovedområdene i samfunnsfag er samfunnskunnskap, som presenterer mellommenneskelige temaer. Elevene skal lære om ulikheter i levemåte og utvikle sin egen identitet, samtidig som opplæringen skal motvirke fordommer og diskriminering og fremme gjensidig respekt og toleranse (Utdanningsdirektoratet, 2013). LK06, læreplan for samfunnsfag, inneholder dette kompetansemålet etter 7. årstrinn: *Samtale om kjærlighet og respekt, variasjon i seksuell orientering og samliv og familie, og diskutere konsekvenser av manglende respekt for ulikhet* (Utdanningsdirektoratet, 2013).

Som kommende lærer er det nyttig med erfaring i å vurdere lærebøker. Ny læreplan tas i bruk fra skolestart 2020, men det er vesentlig å ha i mente hvor lang tid det tar å gjennomføre endringer, som berører flere plan, i et stort system. Lærebøkene, som blir analysert i denne oppgaven, er fra 2007/2008. De ble skrevet i henhold til LK06, og forventningene til disse er dermed at de samsvarer med læreplanens formål og læreplan i samfunnsfag. Til grunn for denne oppgaven ligger likevel en forforståelse av at lærebøkene ikke innfrir i stor nok grad og at mangfoldet, som finnes i samfunnet, ikke blir gjenspeilet i elevenes lærebøker.

1.2 Problemstilling

Bakgrunn og mål for oppgaven gir denne problemstillingen: «Hvordan fremstilles variasjoner i seksuell orientering i tre ulike læreverk i samfunnsfag på mellomtrinnet?»

Ordet «fremstiller» referer til hva læreverkene skriver om seksuell orientering, samt hvilke meninger bildene knyttet til seksuell orientering konnoterer. Dette innebærer å utføre tekst- og bildeanalyse av læreverkene. I kompetansemålet etter 7. trinn nevnes variasjoner i seksuell orientering i samme ordelag som (variasjoner) i samliv og familie. Lærebøkene knytter også dette sammen. Denne studien vil derfor også se på hvilke variasjoner i seksuell orientering som kommer til syne når samliv og familieformer blir omtalt.

1.2.1 Avgrensing

Temaet for denne oppgaven har potensielt stor spennvidde. Begrepet *seksuell orientering* møter elevene også på i fagene naturfag og KRLE, og kompetansemål i samfunnsfag for 4. og 10. trinn inkluderer begrepet i sine formuleringer. Denne oppgaven er et resultat av grunnskolelærerstudiet 1-7, og konsentrerer seg om samfunnsfag på mellomtrinnet. Det er læreverkenes elevbøker som blir analysert. Oppgavens omfang begrenser dette til å dreie seg om kapitlene som presenterer kjærlighet, forelskelse, seksuell identitet og samliv, siden det i hovedsak er disse som presenterer variasjoner i seksuell orientering. Både Aschehoug, Gyldendal og Cappelen har utgitt tre bøker for mellomtrinnet, henholdsvis *Midgard 5-7*, *Gaia 5-7* og *Globus 5-7*. Kompetansemålene er gitt etter 7. trinn og de ulike temaene for mellomtrinnet er fordelt og presentert noe ulikt i de tre seriene, men det er kun kapitlene som spesifikt tar opp variasjoner i seksuell orientering som er interessante for denne forskningen. Kapitler som blir analysert er derfor «Identitet og Kultur» i *Globus 7*, «Berre eg er eg» i *Midgard 6* og «Forelsking og kjærleik» i *Gaia 7*. Til alle de tre lærebøkene finnes digitale nettressurser og lærerveiledning, men dette er ikke vektlagt i denne oppgaven.

2.0 Metode

For å besvare problemstillingen «Hvordan fremstilles variasjoner i seksuell orientering i tre ulike lærebøker i samfunnsfag på mellomtrinnet?» er bøker fra tre ulike læreverk blitt analysert. Analysen har tatt for seg både tekst og bilde. Dette synes nødvendig siden kommunikasjon mellom læreverk og elev er multimodal. Analysen av lærebøkene har fokus på hvilke seksuelle orienteringer som blir presentert og hvordan variasjonene fremstilles. I 3.0 *Teori* presenteres Kunnskapsløftet, nasjonale styringsdokument og forskning. Disse belyser funnene i studien.

2.1 Lærebokanalyse

Dokument blir brukt om alle skriftlige kilder som er av relevans for en forsker. Å være bevisst på hvilke kilder som benyttes, er viktig i utdanningsforskning (Christoffersen & Johannessen, 2012). Denne studien søker å belyse hvordan tre ulike lærebøker fremstiller variasjoner i seksuell orientering, og hvordan dette kommer til uttrykk. Dokumentene som skal undersøkes er skrevet med en annen hensikt enn det studien har fokus på, og det er derfor viktig å analysere dokumentene med tanke på konteksten de ble skrevet i. Autentisitet, troverdighet, representativitet og tolkning er hovedelementer når man skal tilnærme seg kilder (Christoffersen & Johannessen, 2012). I denne forskningen konsentrerer analysen seg om læreverk, forfattet av en gruppe lærere som har erfaring fra undervisning og læreplanarbeid. Kildene er derfor relevante for forskningen, har et tydelig formål og representerer tre av de mest brukte læreverkene for faget. Dokumentene er tilgjengelige for alle interesserte og gjør denne studien åpen og mulig å kontrollere. Per Jarle Sætre (2015, s. 139) sier at lærebøker blant annet skal reflektere læreplanens innhold, presentere aktuell kunnskap, benytte gode illustrasjoner på en meningsfull måte og inneholde varierte og velformulerte spørsmål og oppgaver. I en lærebokanalyse plukkes de skrevne ordene fra hverandre og blir gjenstand for tolkning. Fortolkning skjer vanskelig uten at subjektive opplevelser kommer til uttrykk. Studien har med hensikt å forske på hvorvidt lærebøkene presenterer det seksuelle mangfoldet og om de klarer å legge fram temaet på en måte som likestiller, heller enn å diskriminere personer på bakgrunn av deres seksuell orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Hvordan en lærebok leses, oppleves, blir forstått og vurderes vil variere ut ifra hvem som leser den. Analysen er derfor gjort etter samme struktur i hele utvalget. Det er også vesentlig at analysen ikke streber etter å bygge oppunder min egen forforståelse av læreverkene, som er nevnt innledningsvis.

2.1.2 Bildeanalyse

Modalitet viser til en måte å legge frem et budskap på, og multimodalitet handler om hvordan møtet mellom ulike modaliteter skaper mening i den sammensatte teksten (Maagerø & Tønnesen, 2014, ss. 41-42). Per Jarle Sætre understreker at illustrasjonene er en viktig modalitet i lærebøkene. Vi bruker en annen del av hjernen vår når vi leser bilder, og forskning viser til at bruk av illustrasjoner kan øke læringseffekten (Sætre, 2015, s. 146). Vi kan si at bilder konnoterer gitte meninger, akkurat som tekst. I denne studien vil bildene bli vurdert hver for seg, men også hvordan de samlet presenterer et mangfold.

2.2 Kildeutvalg og representativitet

Oppgaven bygger som nevnt på en analyse av tre læreverker i samfunnsfag. Lærebøkene ble valgt på bakgrunn av undersøkelsen til Waagene og Gjerustad (2015). Resultatet av denne forteller at elevbøkene *Midgard*, *Gaia* og *Globus* blir brukt av 77% av samfunnsfaglærerne, til fordel for andre læremidler og nettressurser. Reliabilitet handler om hvor pålitelige dataene som er brukt i forskningen er. Studien skal vise til nøyaktighet og troverdighet, og knytter seg på den måten tett til spørsmålet om hvilke data som brukes og hvordan de bearbeides (Christoffersen & Johannessen, 2012). Det finnes få andre læreverker i samfunnsfag for mellomtrinnet. Når arbeidsnotatet forteller at 77% av lærerne velger en av de tre nevnte, er det representativt for hvilke lærebøker elevene møter i skolen.

3.0 Teori

Dette kapitlet skal gjøre greie for hva Kunnskapsløftet sier om seksuell orientering og dens betydning for elevenes identitetsutvikling, og hva de norske styresmaktene sier i lov om likestilling og diskriminering (2017). Hvilken betydning lærebøkene har for undervisning/læring og hva forskere mener undervisningen/forfattere av lærebøker bør ha i mente når temaet seksuell orientering står på timeplanen, blir også belyst.

3.1 Begrepsavklaring

LK06 bruker begrepet *seksuell orientering* i kompetansemålet for samfunnsfag etter 7. trinn. I litteraturen som denne studien bygger på, brukes begreper som seksuell identitet og legning. *Heterofil, homofil, bifil* og *transpersoner* er benevnelsene som er brukt i Lovdata og tidligere forskning. Ord og uttrykk som erstatter variasjoner av seksuell orientering vil derfor også bli brukt i denne besvarelsen. Begrepet *LHBT-personer* favner om lesbiske, bifile, homofile og transpersoner.

Store norske leksikon definerer *seksuell identitet* slik:

Seksuell identitet brukes vanligvis som uttrykk for hvilke(t) kjønn en blir tiltrukket av i betydningen av hvem vi ønsker å ha sex og etablere parforhold med. Andre uttrykk som har vært og er i bruk, er legning, orientering, preferanse eller tiltrekning (Almås, 2017).

Heteronormativitet er et sentralt begrep i forskningen. Det vil si det blir tatt for gitt at alle er heterofile og passer inn i tokjønnsmodellen, og at dette blir ansett som det riktige og naturlige. LHBT-personer presenterer dermed avvik fra det normale, men som i forsøk på å bli inkludert og likestilt, blir forstått med heterofili som rettesnor (NOU 2015:2, 2015). Røthing (2009, ss. 87-103) bruker heterokjønn som et begrep som ses i sammenheng med heteronormativitet.

Ved analyse av lærebøkene vil språk og innhold i tekst og bilder bli omtalt som nøytrale, homofilt- eller heterofilt orienterte, eller at de uttrykker heteronormativitet.

3.2 Kunnskapsløftet

I samfunnsfagets utforming av kompetansemål, med bruk av formuleringen «variasjon i seksuell orientering», blir det antydnet at det i undervisningen skal samtales om både heteroseksualitet og homoseksualitet – og i teorien, flere seksuelle variasjoner. I samfunnsfag knyttes homoseksualitet til kapitlene om familieformer, kjærlighet og kulturelle normer. Da Kunnskapsløftet trådte i kraft i 2006 hadde Utdanningsdirektoratet, i samarbeid med LLH (Landsforeningen for lesbisk og homofil

frigjøring), hatt fokus på å hegne om temaet hetero/homo i læreplanen. I arbeidet med kompetansemål endret de begrepene fra homofili og heterofili til variasjoner i seksuell orientering og «ulike former for kjønnsidentitet», og sørget for at flere mål favnet om dette. Målene endret også ordlyd så det å *samtale om* skulle åpne opp for diskusjoner som ikke la heteronormativitet til grunn i samme grad (Langsether, 2005).

I lærerveiledningen for læreplan i samfunnsfag står det, at fagets formål er å veilede elevene på vei inn i et samfunn i bevegelse med respekt og forståelse for at alle mennesker er ulike og har ulike levesett (Utdanningsdirektoratet, 2016). Videre, under tilpasset opplæring, understrekes det at samfunnsfag skal styrke hver og en av elevenes identitetsutvikling slik at de får fotfeste i det samfunnet og den kulturen de tilhører (Utdanningsdirektoratet, 2016). Formålsdelen i samfunnsfag presiserer at medvirkning og likeverd er verdier som prinsipielt er viktige i et demokratisk samfunn. Elevene skal få forståelse for menneskerettighetene, likestilling og samfunnets individuelle mangfold (Utdanningsdirektoratet, 2013). Familie og samliv er tema som ifølge samfunnskunnskapsplanen er viktige, og som i løpet av grunnskoleløpet skal drøftes i både KRLE og naturfag foruten samfunnsfag. Elevene møter temaet allerede på småskoletrinnet siden familien blir sett på som det første sosiale fellesskapet de fleste barn møter. I grunnskolen skal elevene oppleve å snakke om og lære om hvilke oppgaver en familie har og de ulike familieformene som eksisterer i samfunnet vårt. I dag er det store variasjoner mellom de ulike familieformene og det er viktig at elevene kjenner til, og er forberedt på, at det finnes mange ulike måter å leve sammen på. I en klasse vil mange variasjoner mest sannsynlig være representert (Børhaug, Christophersen, & Aarre, 2014).

3.3 Lover og forskning

I 2017 kom lov om likestilling og forbud mot diskriminering (LOV-2017-06-16-51), som lovfestet at ingen skulle oppleve å bli diskriminert på bakgrunn av kjønn, seksuell orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Loven skal fremme likeverd og sørge for like muligheter og rettigheter for alle, og samtidig forhindre at samfunnsskapt barrierer lever videre eller får etablere seg (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2017). Det vil si at lhbt-personer skal kunne leve åpent og norske myndigheter skal opptre aktivt for å motarbeide diskriminering. Befolkningens innstilling til lhbt-personer, og levekårene blant lhbt-personer, har over tid endret seg i positiv retning. Likevel synliggjør nyere forskning at det stadig eksisterer behov for å gjøre en innsats for å minske forskjellen mellom mennesker som orienterer seg ulikt seksuelt (Kulturdepartementet, 2018).

3.4 Elevboka som læremiddel

Digitaliseringen og den økte utbredelsen av internett har forandret vår forståelse av hva et læremiddel er (Kunnskapsdepartementet, 2017). Stortingsmelding 28 (2015-2016) sier at «Læremidlene skal være utviklet til bruk i opplæringen og dekke kompetansemålene i læreplanene» (Kunnskapsdepartementet, 2016). «Det er avgjørende for kvaliteten i skolen at læremidlene og læringsressursene i de humanistiske skolefagene bygger på solid og oppdatert forskning» (Kunnskapsdepartementet, 2017).

Undervisning er en del av elevenes læringsprosess. Det er et selvsagt mål at elevene skal lære, og det gjør de ved å bli disponert for kunnskap, ved å handle og erfare. Læremidlene har en viktig rolle i denne prosessen. De blir brukt i arbeidet med å legge til rette for læring, de synliggjør for både elever og lærere hvor langt i læringsprosessen de befinner seg og kan brukes for å måle hvilket læringsutbytte eleven har tilegnet seg. Studier over en lengre periode viser til at det er lærebøkene som i stor grad dominerer undervisningen (Fiva, et al., 2008). I *Vurdering av lærebøker* (2015, s. 140) begrunner Per Jarle Sætre at læreboka er styrende, fordi lærerne har tillit til at innholdet i lærebøkene er riktig, oppdatert og følger læreplanens mål. De sørger for en praktisk og ideologisk sammenheng i faget, og gir et felles utgangspunkt når elevene skal vurderes. Lærebøker i samfunnsfag er en samling tekster om samfunnet vi er en del av. Det er en sammenfattet presentasjon av viktig informasjon, som synes nødvendig å videreformidle til neste generasjon. På den måten er læreboka noe som til enhver tid skal avbilde hva som er aktuell kunnskap og gyldige verdier i et samfunn (Skjelbred, Askeland, Maagerø, & Aamotsbakken, 2017, ss. 10-11).

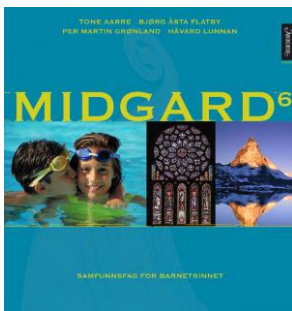
Fra 1800-tallet og fram til år 2000, hadde Norge en godkjenningssordning for lærebøker. Denne ga tydelige retningslinjer for det faglige, pedagogiske og språklige innholdet i lærebøkene. Den statlige kontrollen ble opphevet i år 2000, blant annet fordi den syntes overflødig når læringsmålene i læreplanene var såpass detaljerte, og fordi lærebøkene ikke lenger skulle dominere undervisningen. Det ble også understreket at det tilhørte lærernes profesjon å velge og vurdere læremidler (Skjelbred, Askeland, Maagerø, & Aamotsbakken, 2017, s. 19).

I boka *Elevmangfold i skolen 1-7* sier Åse Røthing at drøftinger rundt kjønn og seksualitet er viktig og relevant i skolen, og at disse bør dreie seg om sammensatte variasjoner. Det er viktig å være klar over at undervisning som tematiserer kjønn, ofte også handler om seksualitet og visa versa. Det ene temaet erstatter ikke det andre, men de henger naturlig nok sammen (2011, ss. 206-211).

4.0 Presentasjon av funn

De tre læreverkene jeg tar for meg i denne studien presenterer variasjoner i seksuell orientering på ulike måter, i tilknytning til større kapitler om familie, forelskelse, kulturer, påvirkning, grensesetting og identitet. Kapitlene er på mellom 9 og 20 sider. De tre ulike læreverkene belyser seksualitet, identitet, følelser og familietilhørighet som noe alle har.

4.1 Lærebokanalyse av *Midgard 6*

Figur 1:
Bilde av forsiden til Aschehoug sin lærebok i samfunnsfag, *Midgard 6*

Midgard 6 ble gitt ut på Aschehoug forlag i 2007. Den er skrevet av Tone Aarre, Bjørg Åsta Flatby, Per Martin Grønland og Håvard Lunnan. Nina Hovda Johannesen og Bård Flaaten er ansvarlige for bildeutvalget. Boka er tilpasset dagens læreplan (Kunnskapsløftet). Strukturen på læreboka er tredelt: rød indikerer mange bilder og mindre tekst, gul gir utfyllende kunnskap om emnet, og blå skal gå i dybden på deler av emnet i kapittelet og inneholder mer tekst enn både rød og gul del. Hvert kapittel presenterer tilhørende læringsmål, og en ingress som skisserer innholdet i kapitlet. Et oppgavesett avslutter hvert kapittel. Kapittelet «Berre eg er eg» er det siste i læreboka (side 176 – 196). Gul del tar for seg temaet identitet, familieformer, kjærlighet, ekteskap, samboerskap, partnerskap, skilsmisse og det å få en ny familie. Rød del handler om å tenke selv, ta valg, å ha et forbilde, følge en drøm, hva som påvirker oss og reklame. Blå del omfatter det å være norsk, flerkulturelle samfunn og møte mellom kulturer. I analysen av *Midgard 6* er det gul del (ss. 176-183) som blir forsket på.

4.2.1 Språk, innhold og struktur

Kapittelet «Berre eg er eg» innledes med en illustrasjonscollage. Ingressen er knapp og stiller spørsmål om hva som gjør oss til den vi er. Læringsmålene sier at elevene skal snakke om hva som påvirker oss til å bli den vi er, at de skal kunne gi eksempler på ulike måter å leve sammen på og

forklare hva det vil si å være heterofil og homofil (og hvordan ulike kulturer kan påvirke hverandre). Avsnittene er korte, noe som gir mange mellomtitler. I tillegg til brødteksten blir temaet presentert med et dikt, uttalelser og flere diagram.

Gul del heter «Dei aller nærmaste» og består av åtte mellomtitler: «Familiar er ulike» innledes med at alle familier er forskjellige, men at de aller fleste opplever å være en del av en. Kjernefamilie nevnes som den mest vanlige formen for familie, bestående av mor, far og barn. Å vokse opp med bare én forelder eller å vokse opp med besteforeldre i samme hus, blir nevnt som alternative familieformer. Å vokse opp med to foreldre av samme kjønn blir ikke nevnt.

«Kva er viktig med familien?» understreker at det ikke er viktig hvem familien består av, men at behov som omsorg, kjærlighet, mat og klær blir dekt. At ikke alle voksne klarer å ta vare på barna sine, og at disse barna har rett til å få hjelp, står som et løserevet lite avsnitt. Ordvalget er nøytralt. «Familie» og «vaksne» er nøytrale begrep som rommer alle former for legning og familiesammensetning. Deretter følger tre anonyme uttalelser fra barn som forteller hva familie betyr for dem. Essensen er hvordan barna opplever foreldre som dumme, men ansvarsfulle, og søsken som hjelpsomme, men plagsomme. Ett av barna ønsker seg en trygg familie. Videre presenteres et sektordiagram som viser hvordan barn bodde i 2004. Alternativene er

- Sammen med begge foreldrene
- Sammen med mor
- Sammen med far
- Sammen med mor og stefar
- Sammen med far og stemor

Heteronormativitet preger alternativene, bortsett fra det første, hvor begge foreldre kan leses å være av flere ulike legninger.

Avsnittet «Kjærleik» innleder med å spørre hva kjærlighet egentlig er, og svarer med å si at det er en følelse, før det henvises til uttalelser fra fire navngitte personer i ulike aldre. Tre av sitatene beskriver kjærlighet som «følelser», «somme» eller «kjærastar». Olga (82 år) refererer til mannen sin. Videre står det «Dei fleste gutar blir forelska i jenter, og dei fleste jenter blir forelska i gutar. Men det er heller ikkje uvanleg å bli forelska i andre av same kjønn» (Aarre, Flatby, Grønland, & Lunnan, 2007, s. 180). Begrepene heterofili og homofili blir forklart, før lesbisk blir nevnt som kallenavn på homofile jenter. Avsnittet avsluttes med å spørre leseren hvordan det er å være forelska.

«Ulike måtar å leve saman på» presenterer ekteskap som en avtale mellom en mann og en kvinne. Både borgerlig og religiøs vigsel blir nevnt, og rettighetene og pliktene som følger med et ekteskap. Partnerskap blir definert som noe to av samme kjønn som er glad i hverandre inngår, og noe som er likestilt med ekteskapet. Samboerskap blir presentert som et tredje og siste alternativ å leve sammen

på. Teksten forteller at det er vanlig, men at det for 50 år siden var svært få som levde ugift. Begrepene «mange par», «sambuarar» og «foreldre» gir avsnittet et nøytralt uttrykk. Et sektordiagram viser fordelingen av de ulike samlivsformene, der alternativene er *gift* eller *samboer*. Her er det vanskelig å vite hvor andelen som lever i partnerskap, plasserer seg.

Avsnittet «Skilsmisse» presenteres også nøytralt. Ordene «mange», «foreldre», «begge», «somme» og «dei» inkluderer variasjoner innenfor seksuell orientering. I en uthevet boks deler to barn sine opplevelser vedrørende skilsmisse. Begge refererer til en mor og far som går fra hverandre.

«Nye familiar» er siste avsnitt. Begrepene «mange», «kjærasten», «familiar» og «familiemedlemmer» inkluderer alle former for levesett og ulike seksuelle orienteringer.

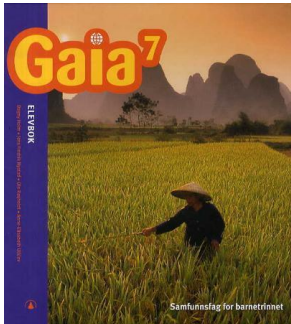
4.2.2 Bildeanalyse

Oppslaget som innleder kapittelet «Jeg og de andre», viser ti ulike grupperinger av barn eller voksne. To refererer til heterofili, to illustrerer en gruppe barn og seks viser enkeltmennesker i ulike handlinger. Til avsnittene om familie er det utelukkende tegnede illustrasjoner, totalt fem. To refererer til en kjernefamilie med mor, far og barn, en illustrerer far med to barn, en presenterer to kvinner med ett barn og siste er en tegneseriestripe av en søskenflokk. Sidene om «Kjærlighet» og «Ulike måter å leve sammen på», illustreres med seks fotografier. Fire er portretter tilhørende sitater om kjærlighet, ett foto skildrer en indisk vielse og det siste er av en bryllupskakefigur som forestiller to kvinner i brudekjole. Avsnittet «Nye familier» er illustrert med et foto av en kvinne og en mann i bryllupsantrekk med to brudepiker i forgrunnen. Siste side i gul del i dette læreverket, inneholder en tegning av to hjerteformede kjærligheter med påskriften «Love».

4.2.4 Elevoppgaver

15 oppgaver er tilknyttet «Dei aller nærmaste» (gul del). Sju av dem er «gjere»-oppgaver, som inviterer til praktiske løsninger. Disse legger ingen heteronormative føringer og inkluderer dermed alle former for kjærlighet og familieformer. Tre er «hugse»-oppgaver, hvor svarene lett kan finnes i teksten. Oppgavene ber om svar på hva en kjernefamilie er, regler for et ekteskap og forskjellen på ekteskap og partnerskap. «Gruble»-oppgavene som etterspør refleksjon og personlige synspunkt, utgjør fem spørsmål. Fire av disse er nøytrale og peker ikke mot en bestemt seksuell orientering.

4.2 Lærebokanalyse av *Gaia 7*

Figur 2:
Bilde av forsiden til Gyldendals sin lærebok i samfunnsfag, *Gaia 7*

Gaia 7 ble gitt ut av Gyldendal i 2008. Den er skrevet av Dagny Holm, Jens Fredrik Nystad, Ole Røsholdt og Anne-Elisabeth Utklev. Hege Røyert er bilderedaktør. *Gaia*-serien er skrevet og arrangert etter fargekoder: Blå indikerer tekst som alle elevene skal lese, grønn og rød inneholder fordypningstekst. Hvert kapittel begynner med et bildeoppslag som presenterer det aktuelle temaet, og en liste over hovedpunktene. Sammendrag og oppgaver avslutter kapittelet. Kapittelet «Forelsking og kjærleik» avslutter boka (side 204 – 2013) og har fargekode blå. Elevene skal lære om forelskelse, heterofili, homofili, ulike familietyper og om å sette grenser for seg selv. I kapittelet er det fem overskrifter. Av disse blir fire analysert: «Forelsking», «Kven forelskar vi oss i?», «Familieformer» og «Sofie har to mammaer».

4.3.1 Språk, innhold og struktur

«Forelsking» innledes av et utdrag fra boka *Hilsen en som elsker deg* (Per Knutsen, uten årstall). Teksten gir et eksempel på gryende forelskelse. Hovedpersonen, ei jente, mottar et kjærlighetsbrev, men avsenders kjønn får vi ikke vite. Resten av teksten er beretninger fra to ungdommer og et innlegg av ei ung jente, publisert i *Kropp & knopp* (Højer, uten årstall). To avsnitt er nøytrale, mens to viser til likekjønnet forelskelse.

«Kven forelskar vi oss i?» begynner med å si at de fleste forelsker seg i en av motsatt kjønn. De er altså heterofile. Videre følger en forklaring på det å være homofil og hva det vil si å være bifil. «På samme måten som heterofile personar er ulike, er homofile også det. Men både homofile og heterofile kjenner ei boblande glede når dei er forelska» (Holm, Nystad, Røsholdt, & Utklev, 2008, s. 207). Fokuset er på følelser som noe vi har inni oss og at legning ikke synes utenpå mennesker. Det blir poengtert at det er viktig å respektere hverandres følelser. Begrepet *å komme ut av skapet* blir gitt en grundig forklaring, «Å bli sikker på om ein er homofil eller heterofil, kan ta fleire år» (Holm,

Nystad, Røsholdt, & Utklev, 2008, s. 207). En farget tekstboble utdyper begrepene «homse» og «lesbe». I en ramme under får leseren vite om bakgrunnen for uttrykket lesbe.

«Familieformer» forteller om ulike måter å leve sammen på. Det nevnes at noen lever sammen med egne barn, andre lever sammen med noen som har barn fra tidligere forhold. Noen adopterer og andre lever uten barn. «På same måten som det er mange heterofile som er sambuarar, er det mange homofile som er det» (Holm, Nystad, Røsholdt, & Utklev, 2008, s. 208). Partnerskap blir forklart som en kontrakt homofile par inngår, der de lover det samme som heterofile par som velger å gifte seg. En faktaboks i marginen forteller at Danmark, i 1989, var det første landet i verden som vedtok lov om partnerskap. Avsnittet blir avsluttet med et søylediagram som viser en økning i inngåtte partnerskap i tidsrommet 1993-2006.

«Sofie har to mammaer», et utdrag fra *Kropp & knopp* (Højer, uten årstall), skal gi leseren et innblikk i hvordan det er å ha to mammaer. Innholdet handler i hovedsak om hvordan Sofie ble unnfanget og at Sofie ikke synes det er rart med to mødre. «-Det påvirker meg ikkje. Eg blir ikkje mobba for det, og ingen av vennene mine synest det er noko rart lenger. I byrjinga var det mange i klassen som lurte – kven som var faren hennar, til dømes» (Holm, Nystad, Røsholdt, & Utklev, 2008, s. 209).

4.3.2 Bildeanalyse

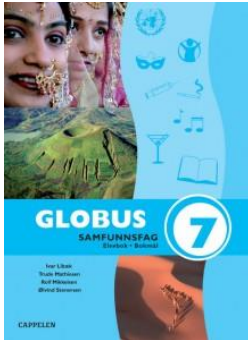
Oppslaget som innleder «Forelsking og kjærleik» er en collage av foto og tegning. 12 elementer illustrerer kjærlighet, forelskelse og familieformer. Åtte av disse henviser til homofili, en til heterofili og tre er nøytrale tegninger av gifteringer, drops og nettsiden ung.no. Oppslaget som handler om forelskelse, inneholder tre fotografier og drops med ulik påskrift om forelskelse og kjærlighet. Ett av bildene er nøytralt og viser to par bein som indikerer et kjærstepar. Ett foto presenterer regnbueflagget med tilhørende billedtekst, som forklarer at dette er et symbol for homofile. Den siste illustrasjonen presenterer en gutt og en jente som er kjærester. Oppslaget om ulike familieformer har to illustrasjoner. Den ene, som viser to kvinner i festkjole som holder rundt hverandre, står i tilknytning til teksten om partnerskapsloven som ble vedtatt i Danmark i 1989. Den andre er en tegning av Sofie sammen med mødrene sine.

4.3.4 Elevoppgaver

Oppgavesettet består av 15 oppgaver. 13 av disse er aktuelle for avsnittene som er analysert. Åtte er nøytrale og etterspør tanker og refleksjoner rundt forelskelse, eller hvordan elevene ville svart de ulike personene som er brukt som eksempler i avsnittene. Tre av spørsmålene ber om forklaring på begrepene heterofil, homofil og bifil og ett ber om forklaring på hva en partnerskapslov er. En oppgave er tredelt der elevene skal lese informasjon ut av søylediagrammet om inngåtte partnerskap

i perioden 1993 – 2006. Den siste deloppgaven etterspør refleksjoner rundt hvorfor stadig flere inngår partnerskap.

4.3 Lærebokanalyse av *Globus 7*

Figur 3:
Bilde av forsiden til Cappelen sin lærebok i samfunnsfag, *Globus 7*

Globus 7 ble gitt ut av Cappelen Damm As i 2008. Forfattere er Ivar Libæk, Trude Mathiesen, Rolf Mikkelsen og Øivind Stenersen, med Dag Frognæs som hovedillustratør og Kristian Ridder-Nielsen som bildeansvarlig. *Globus*-serien er skrevet og arrangert etter nåværende læreplan, Kunnskapsløftet. Hvert kapittel presenteres med et tematisk bildeoppslag og læringsmål for elevene. Kapitlet «Identitet og kultur» innleder boka (s 4 – 17). Elevene kan lese at de skal lære om hva identitet er, hva som er med på å forme den, og hva vi mener med kultur og endringer av denne. Inngressen er nøytral og informativ og sier at alle mennesker er unike og resultater av arv, miljø og kultur. I kapitlet er det tre hovedoverskrifter: «Identitet», som tar for seg hvordan identitet blir formet og ungdomstiden som frigjøringsstid, «Seksuell identitet» om samliv og familie, og «Kultur» som omhandler kultur gjennom tidene, påvirkning mellom kulturer og ungdomskultur. I denne analysen er det avsnittene «Seksuell identitet» og «Samliv og familie» som blir gransket.

4.1.1 Språk, innhold og struktur

«Seksuell identitet» og «Samliv og familie» utgjør tre avsnitt (to sider) av kapitlet. Teksten handler om forelskelse, kjærlighet, seksualitet, følelser, homofile, heterofile, ekteskap, partnerskap og familieformer. I tillegg til hovedteksten uthever ni fargede faktabokser essensen i brødteksten. *Visste du at...* gir eksplisitt informasjon nederst på en av sidene, uthevet med kontrastfarge til faktaboksene.

Det første avsnittet beskriver seksuell identitet, omtaler forelskelse og følelser og hvordan disse opplevelsene former oss som mennesker. Ordbruken er nøytral og teksten henvender seg tidvis

direkte til leseren, med «vi», «oss» og «du». «Menneske», «andre», «ein annan», «vaksen», «ungdom», «deg sjølv», «dine» er ord som refererer til alle, uavhengig av seksuell orientering. Det andre avsnittet innledes med «Dei fleste menneske blir forelska i personar av motsett kjønn. Det kallar vi å vere heterofil. Somme blir forelska i personar av same kjønn, og det kallar vi å vere homofil» (Libæk, Mathiesen, Mikkelsen, & Stenersen, 2008, s. 8). Videre nevnes lesbisk som et ord som blir brukt om homofile kvinner. Resten av avsnittet forteller at det kan være vanskelig å finne ut at man er homofil fordi man kanskje må tenke gjennom aspektet med det å få barn eller å stifte familie på nytt, siden det kan ha en betydning for hvordan man forstår seg selv og sin identitet. Bifili og transseksualitet er ikke nevnt.

Avsnittet «Samliv og familie» innledes nøytralt og bruker ord som «vaksne», «menneske», «mange» og «somme». Samboerskap, borgerlig og kirkelig vielse blir nevnt som alternativer til måter å leve sammen på. Deretter beskrives partnerskap, sammenlignet med heterofilt ekteskap, etterfulgt av «Det går føre seg ein diskusjon om dette fordi mange meiner at også homofile skal ha rett til å bli vigde i kyrkja» (Libæk, Mathiesen, Mikkelsen, & Stenersen, 2008, s. 9). Videre handler teksten om at familier er ulike, men at barneoppdragelse er en oppgave som er felles for mange. Homofile sin manglende rett til å adoptere blir nevnt, men at noen barn likevel vokser opp med homofile foreldre. Avslutningsvis står det om de som lever i heterofile forhold og får barn, for deretter oppdage at de er homofile. «*Visste du at...*» forteller at homofile har rett til å gifte seg kirkelig i fem ulike land og at den norske regjeringa i 2007 foreslår å lage en ekteskapslov som gir de samme rettighetene til homofile, som de heterofile har.

4.1.2 Bildeanalyse

Til de tre avsnittene er det to fotografier. Det ene innleder temaet seksuell identitet og viser ei ung jente og en ung gutt, tett omslynget. Bildet har ingen illustrasjonstekst, men er å forstå som heterofilt orientert. Det andre fotografiet er av Wenche Lowzow og Karen-Christine «Kim» Friele, side om side, foran regnbue-flagget. Illustrasjonsteksten utdyper at disse to kvinnene var de første i Norge som inngikk partnerskap, i 1993.

4.1.4 Elevoppgaver

Det er 19 oppgaver tilhørende kapittelet. Sju av disse er *Les og svar* – oppgaver som skal være enkle å løse ved å lese kapittelet. Åtte av oppgavene heter *Gjer og lær*. Elevene må gå grundigere inn i teksten, bruke egne refleksjoner og tolkninger eller ta i bruk alternative metoder og aktiviteter i besvarelsene. Fire oppgaver oppfordrer til fordypning (*Gå vidare*) og inviterer til å ta i bruk sjangere som dikt, intervju eller en valgfri presentasjon.

Av de 19 oppgavene kan ni knyttes til seksuell identitet. «Skriv eit dikt om forelsking», «Beskriv din eigen identitet» og «Kva meiner vi med identiteten til eit menneske?» er åpne og nøytrale i formuleringen. Tre av oppgavene bruker begreper som kan orienteres til mangfold i seksuell orientering: «Kva meiner vi med seksuell identitet?», «Forklar kva vi meiner med setninga: Den seksuelle identiteten vår er viktig for livet vårt som vaksne» og «Diskuter eller lag rollespel: Korleis trur de det er å oppdage at ein er homofil? Kva for reaksjonar kan ein møte i samfunnet?» De to første oppleves nøytrale, mens det siste har heterofil orientering.

5.0 Drøfting av funn

For å svare på problemstillingen «Hvordan fremstilles variasjoner i seksuell orientering i tre ulike læreverk i samfunnsfag på mellomtrinnet?» har Kunnskapsløftet sine formuleringer og nasjonale styringsdokument ligget til grunn for oppgavens lærebokanalyser. Det er vesentlig å ha i mente at det har skjedd mye siden Kunnskapsløftet ble utgitt i 2006 og *Globus 7*, *Midgard 6* og *Gaia 7* i kjølvannet av denne. Likestillingsloven ble tatt i bruk i 2017, og lærebøkene er derfor heller ikke forfattet i henhold til hva styringsdokumentene sier i dag. Det er nesten umulig for en lærebok i samfunnsfag å presentere oppdatert og aktuell kunnskap til enhver tid, men det forventes at den skal formidle læreplanen sitt innhold: at elevene i sin identitetsutvikling, skal fremme respekt og forståelse for at alle mennesker er ulike og har ulike levesett, og at alle mennesker, uansett seksuell orientering, har like stor verdi.

5.1 Mangfoldets plass i lærebøkene

Analysen av lærebøkene gir et generelt inntrykk av at de tre forlagene søker å belyse variasjoner i seksuell orientering på en nøytrale og nøytral måte. Både *Globus 7*, *Midgard 6* og *Gaia 7* favner om homofili og heterofili. De tre lærebøkene ordlegger seg også nøytralt når følelser og identitet blir presentert som noe alle har. Likevel kommer heteronormativitet godt til syne ved at homofili må understrekes som likeverdig kjærlighet, og ved at mennesker som lever i partnerskap eller har følelser for det samme kjønn, *også* har rettigheter eller *likt* ansvar for felles barn. Lærebøkene uttrykker at det er en selvfølge at elevene er en del av den heterofile normen, men at det er viktig å lære om «de andre». «De andre» begrenser seg i lærebøkene til å omhandle personer som forelsker seg i en av det samme kjønn, føler likt, har det samme ønsket om å stifte familie og har det samme behovet for å leve dette ut, som heterofile. Bifili blir bare nevnt i *Gaia 7*, og transseksualitet blir ikke nevnt i noen av lærebøkene. Tendensene i *Globus 7* og *Midgard 6* er at homofili behøver en forklaring med heterofili som utgangspunkt, noe som gjør heterofili selvforklarende og noe som ikke trenger å diskuteres eller gjøres opp en mening om. Røthing og Svendsen (2009) har skrevet mye om seksualitet i skolen og sier at lærere vanligvis har gode intensjoner for undervisningen i dette temaet, men at mangel på relevant kompetanse preger hvordan det blir formidlet. Dermed lener ofte undervisningen seg på stereotype forståelser av seksualitet og kjønn, noe som lett kan komme til å marginalisere noen elever (Røthing & Svendsen, 2009, s. 24).

5.2 Variasjoner i seksuell orientering – likestilling og diskriminering

Utdanningsdirektoratet samarbeidet med, som nevnt i 3.2 *Kunnskapsløftet*, LLH når valg av begreper om ulike legninger skulle avgjøres. Det ligger dermed en forventning om at dette kommer til syne i lærebøkene. I *Globus 7* og *Midgard 6* blir homofili nevnt som noe eget, noe utenom det normale. Eksempelet om at noen lever i et heterofilt forhold og får barn før de finner ut at de er homofile, setter homofili i en særstilling som sier at det er noe spesielt eller annerledes. Partnerskap blir også nevnt og forstått som en etterligning av det heterofile ekteskapet. Homofile, og det å leve i et homofilt forhold, er skrevet om for seg - underforstått er det heterofile forhold som er det normale. I oppgaven hvor elevene skal sette seg inn i hvordan det er å fortelle at man er homofil, ligger det til grunn en antakelse om at alle elevene er heterofile. Spørsmålet kunne vært vel så interessant om man byttet ut homofil med heterofil, og belyst temaet på en måte som i større grad ville krevd at elevene måtte reflektere over samfunnsskapte normer. *Gaia 7* skiller seg ut fra de to andre lærebøkene ved å fokusere på kunnskap om homofili. Med tanke på at bøkene skal presentere mangfoldet i seksuelle variasjoner, er innholdet likevel mangelfullt. Det kan tolkes som at homofili krever å bli belyst grundigere, fordi heterofili er selvforklarende. Hadde det ikke vært for at heterofili blir brukt som norm når partnerskap og samboerskap forklares, hadde læreboka virket diskriminerende mot heterofile. Utdraget «Å bli sikker på at man er homofil eller heterofil, kan ta flere år» evner å formidle at heterofili ikke er opplagt legning. Oppgavene er også preget av likestilling i større grad, og etterspør definisjoner på både det å være heterofil, homofil og bifil. Ved å gjøre variasjoner i seksuell orientering til et selvstendig avgrenset tema, antyder Helene Langsether at det vil kunne opprettholde forestillingen om at homofili er noe som avviker fra det normale, heller enn å synliggjøre og likestille legningen. Det vil bekrefte hetero som norm og marginalisere homofile (Langsether, 2005). Røthing viser til uttrykket heterokjønn, som antyder at heteroseksualitet er en selvfølge i alle samtaler og diskusjoner som omhandler kjønn og seksualitet. Når undervisningen i skolen søker å utvikle homotoleranse hos elevene, skjer det med en implisitt antakelse om at elevene også er heteroseksuelle. Intensjonene er gode, men effekten er problematisk ved at det etableres et heteroseksuelt «vi», som skal utvikle toleranse for «de andre», altså personer med andre seksuelle orienteringer enn heterofili. Oppfattelsen blir fort at «de andre» er en gruppe mennesker elevene skal lære seg å omgå ute i verden (Røthing, 2011, s. 211). Om undervisning med fokus på kjønn og seksualitet, som Røthing mener er relevant og viktig, søker å definere mennesker etter to kjønn, og slik sett generalisere elevene og befolkningen ellers i to adskilte grupper, oppnås motsatt hensikt av hva Kunnskapsløftet har formulert (Røthing, 2011, s. 212). Når kjønn, familie, framtidforventninger og drømmer er tema for samtaler i undervisningen, ligger det ofte til grunn en tese eller forventning om elevenes seksuelle orienteringer. Dette oppleves som lite inkluderende og måler menneskers

verdi ut ifra hvilken legning de orienterer seg mot. Dette kan oppleves som problematisk med tanke på at Kunnskapsløftet presiserer samfunnsfagets ansvar i å styrke elevenes identitetsutvikling (Utdanningsdirektoratet, 2016). Når identitet og seksuell orientering henger så tett sammen, og heteronormativitet farger læreverkene, er spørsmålet om lærebøkene legger til rette for optimal utvikling. Røthing viser til sin årelange erfaring fra undervisning om seksualitet i skolen, når hun understreker at dette temaet ikke blir tatt opp tidlig nok for å forebygge negative holdninger til lhbt – personer (2011, s. 206). Formålsdelen i samfunnsfag presiserer at medvirkning og likeverd er verdier som prinsipielt er viktige i et demokratisk samfunn. Elevene skal få forståelse for menneskerettighetene, likestilling og samfunnets individuelle mangfold (Utdanningsdirektoratet, 2013). Senter for atferdsforskning, på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet, gjennomførte i 2009 en kartleggingsundersøkelse om kjønnsrelatert mobbing og mobbing på grunn av seksuell orientering i norsk skole. Rapporten forteller at norske ungdommer (12-18 år) stiller seg negative til homoseksualitet. «Lesbiske, homofile og bifile ungdommer rapporterer å være fem ganger mer utsatt for trusler og vold enn ungdom generelt» (Roland & Auestad, 2009) . I tillegg opplever de oftere emosjonell og fysisk mishandling innad i familien. En grobunn for mobbing knyttet til variasjoner i seksuell orientering, er at heteroseksualitet oppleves som norm. Selv når ordene blir brukt ubetenksomt, og ikke for å ramme andre, vil bruk av slike kallenavn ha negative konsekvenser, både for mottakeren og omgivelsene rundt. Bruken av kallenavn og mobbeord knyttet til seksuell orientering bidrar til å opprettholde fremstillingen om å være annerledes og det å være ikke-heterofil, som noe negativt (Røthing & Svendsen, 2009). Spørsmål med hensikt å kartlegge urettferdig behandling eller diskriminering på bakgrunn av seksuell orientering, ble først stilt i Elevundersøkelsen i 2009. Da viste resultatet at 3,2 prosent av elevene opplevde diskriminering mer enn 2 – 3 ganger i måneden. I 2012 var det 2,8 prosent av elevene som opplevde det samme (Wendelborg, 2012). Andersen og Malterud (2013) sier i sin rapport om levekår knyttet til seksuell orientering, at befolkningen synes å være generelt mindre negative til lesbiske og homofile enn resultatet fra undersøkelsen i 2008. Vitser og bemerkninger på bekostning av homofile var likevel forholdsvis vanlig. Resultater av undersøkelsen viste at heteronormative tendenser og homonegativitet i samfunnet kan sies å være årsaken til at lhbt-personer vegrer seg for å være åpne om sin legning. Blant studentene i utvalget, sier Andersen og Malterud at det er flest homofile menn som opplever trakassering på bakgrunn av sin legning, og at gruppen er såpass stor at disse bør vies ekstra omtanke. (Anderssen & Malterud, 2013).

5.3 Lærebøkene – en garanti for kunnskap?

I samfunnsfag dominerer som sagt lærebøker fortsatt undervisningen. Lærere oppgir at de har tillit til at lærebøker garanterer nok for kunnskapen elevene skal tilegne seg. Egen erfaring sier at det handler like mye om hvilken fartstid man har som lærer, tid til forberedelser og i hvilken grad man vektlegger temaet. Lærebøker skiftes normalt ut når læreplanen fornyes. I dette ligger det et håp om at kapitlene som omhandler identitet, seksualitet og familie vil bli revidert, i nye verk, når den nye læreplanen trer i kraft. Likevel er det også sikkert at mange skoler ikke vil kunne gjøre innkjøp av nye læreverk umiddelbart, slik at både *Globus 7*, *Midgard 6*, og *Gaia 7* vil bli brukt som utgangspunkt for å undervise om dette temaet, i flere år etter 2020. Selv om samtaler om samliv, familieformer og seksualitet blir nevnt i flere fag, over flere år – også i barnehage og på ungdomsskole og i videre utdanning, så er det *hvordan* temaet blir fremstilt i lærebøkene, som var utgangspunkt for denne oppgaven. Børhaug, Christophersen og Aarre (2014) sier at elever i løpet av sine 10 år i grunnskolen skal møte etiske spørsmål knyttet til seksualitet og samliv. Det kan oppfattes som at temaet om variasjoner i seksuell orientering, samliv og familie er godt dekt, med tanke på at det er flere fag som har ansvar for dette. Likevel er det et spørsmål om hvorvidt det blir sikret at disse temaene blir drøftet på best mulig måte i den faktiske undervisningen. Flere av kompetansemålene etter 7. trinn viser til eller etterspør at elevene skal være i stand til å aktivere interne prosesser, kunne reflektere og sette læring i system. Det som derimot ikke er synlig, er kritisk tenkning, slik Generell del og Prinsipper for opplæringen formulerer (Fiva, et al., 2008).

6.0 Konklusjon

Denne oppgaven, med lærebokanalyse som metode, har hatt fokus på fremstilling av variasjoner i seksuell orientering i tre læreverk. Heteronormativiteten er dominerende og speiler samfunnets forutinntatthet om at alle mennesker er heterofile, selv om intensjonen om å presentere mangfoldet av seksuell orientering er synlig. Heteroseksualitet handler i stor grad om reproduksjon og den heterofile kjernefamilien blir ansett som naturlig og allmenngyldig. Lhbt-personer blir dermed gjort sosialt usynlige og mindre verdt enn heterofile. Det er viktig å være bevisst på *om*, og i så fall *hvordan*, heteronormativitet og stereotype fremstillinger av seksualitet forekommer i læremidler som brukes i skolen. Like viktig er det selvsagt å være klar over som lærer, at vi altfor lett følger den tradisjonelle inndelingen av kjønn, der heterofile forventninger fortsatt er barrierer som legger til rette for diskriminering og trakassering av mennesker for deres seksuelle orientering.

Denne studien presenterer begrensede opplysninger om hvordan variasjoner i seksuell orientering blir fremstilt i samfunnsfagets lærebøkene for mellomtrinnet, og sier lite om hvilket læringsutbytte elevene opplever å ha om dette emnet. Det kunne ha vært interessant å undersøke hvordan variasjoner av seksuell orientering kommer til uttrykk i bøkene som helhet, da kapitlene som har blitt analysert bare utgjør en liten del av lærebøkene. Siden naturfag og KRLE også favner om dette temaet i sin læreplan, kunne det vært nyttig å se lærebøkene i de tre fagene under ett. Likevel belyser denne oppgaven at lærebøkene i samfunnsfag har en vei å gå, med tanke på hvilke seksuelle variasjoner vi faktisk møter på i samfunnet, og at alle skal oppleve aksept og toleranse for hvem de er. Resultater fra undersøkelser om levevilkår blant lhbt-personer, og forskning om heteronormativitet og diskriminering av noen legninger, understreker dette. Å analysere lærebøker fra 2007/2008 i lys av en lov fra 2017, kan virke mot sin hensikt. Bøkene ble skrevet i henhold til Kunnskapsløftet som var ny læreplan i 2006. Likevel er det interessant, fordi det er dokumentert at lærebøkene fram til 2015 (og ganske sannsynlig også i dag) dominerer undervisningen, og fordi disse også i 2019 blir sett på som garanti for kunnskap.

Referanser

- Aarre, T., Flatby, B. Å., Grønland, P. M., & Lunnan, H. (2007). *Midgard 6. Samfunnsfag for barnetrinnet*. Oslo: H.Aschehoug & Co.
- Almås, E. (2017, Oktober 18). *Seksuell identitet*. Henta April 11, 2019 frå Store Norske Leksikon: https://sml.snl.no/seksuell_identitet
- Anderssen, N., & Malterud, K. (2013). *Seksuell orientering og levekår*. Uni Helse/Uni Research AS. Henta Januar 29, 2019 frå http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/7550/Seksuell_orientering_og_levekår.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Børhaug, K., Christophersen, J., & Aarre, T. (2014). *Introduksjon til samfunnskunnskap. Fagstoff og didaktikk*. Oslo: Samlaget.
- Christoffersen, L., & Johannessen, A. (2012). *Forskningsmetode for lærerutdanningene*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Dalgaard, T. (2016). Kjønn og identitet i et sosiologisk perspektiv. I M. H. (red.), *Like muligheter. Om pedagogens arbeid med kjønn, seksualitet og mangfold*. (ss. 12-35). Oslo: Gyldendal Akademiske Forlag.
- Fiva, T., Henriksen, E., Krogtoft, M., Nilsen, N. O., Skogvold, A. S., Solstad, A. G., & Rønning, W. (2008). *Læreplan, læreverk og tilrettelegging for læring. Analyse av læreplan og et utvalg læreverk i naturfag, norsk og samfunnsfag*. Nordlandsforskning. Utdanningsdirektoratet. Henta Februar 8, 2019 frå http://www.nordlandsforskning.no/getfile.php/132625-1412596764/Dokumenter/Rapporter/2008/Rapport_2_2008.pdf
- Hart, S. (2016). Kjønn- og identitetsdannelse i førskolealderen ut fra et nevroaffektivt utviklingspsykologisk perspektiv. I M. H. (red.), *Like muligheter. Om pedagogens arbeid med kjønn, seksualitet og mangfold* (ss. 36-66). Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag.
- Holm, D., Nystad, J. F., Røsholdt, O., & Utklev, A.-E. (2008). *Gaia 7. Samfunnsfag for barnesteget. Elevbok*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kulturdepartementet. (2018, Juni 22). *Seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk*. Henta frå Webområde for regjeringen: <https://www.regjeringen.no/no/tema/likestilling-og-inkludering/likestilling-og-inkludering/seksuell-orientering-og-kjonnsidentitet/id2005942/>
- Kunnskapsdepartementet. (2016, April 15). *Fag – Fordypning – Forståelse — En fornyelse av Kunnskapsløftet (Meld. St. 28, 2015–2016)*. Henta frå Webområde for Regjeringen: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-28-20152016/id2483955/sec7>
- Kunnskapsdepartementet. (2017, Mars 31). *Humaniora i Norge. (Meld. St. 25 2016–2017)*. Henta frå Webområde for Regjeringen: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-25-20162017/id2545646/sec9>
- Langsether, H. (2005, November 8). Hvem, hva og hvordan - undervise om homofili? Henta April 16, 2019 frå <http://kjonnsforskning.no/nb/2005/11/hvem-hva-og-hvordan-undervise-om-homofili>

- Libæk, I., Mathiesen, T., Mikkelsen, R., & Stenersen, Ø. (2008). *Globus. Samfunnsfag. Elevbok 7*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Likestillings- og diskrimineringsloven. (2017). Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (LOV-2017-06-16-51). Henta April 10, 2019 frå <https://lovdata.no/lov/2017-06-16-51>
- Maagerø, E., & Tønnesen, E. S. (2014). *Multimodal tekstkompetanse*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- NOU 2015:2. (2015). *Å høre til. Virkemidler for et trygt psykososialt miljø*. Henta April 9, 2019 frå <https://www.regjeringen.no/contentassets/35689108b67e43e59f28805e963c3fac/no/pdfs/nou201520150002000dddpdfs.pdf>
- Roland, E., & Auestad, G. (2009). *Seksuell orientering og mobbing*. Senter for atferdsforskning. Henta November 23, 2018 frå <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finnforskning/rapporter/Seksuell-orientering-og-mobbing---2009/>
- Røthing, Å. (2009). "Vi har ikke noe imot de homofile". Heteroprivelegier i undervisning om homoseksualitet i norsk skole. *Tidsskrift för genusvetenskap*(1), ss. 87-103. Henta April 9, 2019 frå <http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/tgv/article/view/2429/2179>
- Røthing, Å. (2011). Kjønn, seksualitet, identitet og kompleksitet. I M. B. Postholm, E. Munthe, P. Haug, R. J. (red.), & R. J. Krumsvik (Red.), *Elevmangfold i skolen 1-7* (1.. utg., ss. 197-212). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Røthing, Å., & Svendsen, S. H. (2009). *Seksualitet i skolen. Perspektiver på undervisning*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Skjelbred, D., Askeland, N., Maagerø, E., & Aamotsbakken, B. (2017). *Norsk lærebokhistorie. Allmueskolen-folkeskolen-grunnskolen 1739-2013*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sætre, P. J. (2015). Vurdering av lærebøker. I R. Mikkelsen, & P. J. (red.), *Geografididaktikk for klasserommet* (ss. 139-159). Oslo: Cappelen Damm AS.
- Utdanningsdirektoratet. (2013). *Generell del*. Henta frå Webområde for utdanningsdirektoratet: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/generell-del-av-lareplanen/det-integrerte-mennesket/>
- Utdanningsdirektoratet. (2013). *Læreplan i samfunnsfag (SAF1-03)*. Henta frå Webområde for Utdanningsdirektoratet: <https://www.udir.no/kl06/SAF1-03/Hele/Formaal>
- Utdanningsdirektoratet. (2016, September 21). *Samfunnsfag - rettleiing til læreplan*. Henta frå Webområde for Utdanningsdirektoratet: Samfunnsfag - rettleiing til læreplan
- Waagene, E., & Gjerustad, C. (2015). *Arbeidsnotat 12/2015: Valg og bruk av læremidler*. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning. Henta Februar 19, 2019 frå <https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/forskningsrapporter/nifuarbeidsnotat2015-12-aller-siste.pdf>
- Wendelborg, C. (2012). *Mobbing, diskriminering og uro i klasserommet. Analyse av Elevundersøkelsen 2012*. NTNU, Samfunnsforskning. Utdanningsdirektoratet. Henta April 4, 2019 frå https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/rapporter/elevundersokelsen/elevundersokelsen_2012_analyse_mobbing_uro_diskriminering.pdf